

Norbert Wolnomiejski • Tadeusz Pawlikowski

ZARYS EKOLOGII I OCHRONY MÓRZ

Część I

Dr hab. Norbert Wolnomiejski, docent w Zakładzie Oceanografii Rybackiej i Ekologii Morza Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni (Stacja Badawcza w Świnoujściu) był uczestnikiem 12 dalekomorskich, wielomiesięcznych ekspedycji i rejsów na statkach badawczych i jednostkach rybackich. Jego badania dotyczyły planktonu (w tym głównie antarktycznego kryla), kalmarów i ryb. Rejonami penetracji były wody Spitsbergenu, szelfu Zachodniej Afryki, rejonu Falklandzko-Patagońskiego, Antarktyki Zachodniej oraz północno-wschodniej części Pacyfiku. „Na co dzień” zajmował się badaniami hydrobiologicznymi Zalewu Szczecińskiego oraz Zatoki Pomorskiej. Od 1998 r., w ramach programu specjalistycznych studiów Instytutu Ekologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu wykłada obowiązkowy przedmiot „Ekologia i ochrona mórz”. Zasadniczym asumptem do wykonania niniejszego opracowania stały się więc wieloletnia praktyka fachowa i przesłanki wynikające z oceanograficznego dorobku badawczego, poparte dodatkowo doświadczeniami zdobytymi w akademickiej działalności dydaktycznej.

Dr hab. Tadeusz Pawlikowski, kierownik Pracowni Biomonitoringu Środowisk Lądowych w Instytucie Ekologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu, od ponad 20 lat wykłada przedmioty: „Ekologia zwierząt”, „Bioindykacja” i „Różnorodność biologiczna”. W codziennej pracy zajmuje się bioindykacją procesów degradacyjnych środowisk w dolinie dolnej Wisły. Przesłanką do współuczestniczenia w niniejszym opracowaniu była zdobyta, w trakcie akademickiej działalności dydaktycznej, znajomość podstawowych zasad ekologii oraz oceny różnorodności biologicznej.

Z recenzji prof. dr. hab. Z. Witka

„Praca omawia najważniejsze zagadnienia dotyczące fizyki, geologii i geochemii Wszechoceanu, przedstawione z punktu widzenia ekologa-biologa, zwracającego szczególną uwagę na te aspekty środowiska nieożywionego, które w największym stopniu kształtują warunki życia w morzu. Rezultatem takiego podejścia jest oryginalna konstrukcja dzieła, w którym kolejne omawiane zagadnienia fizyki, geologii i chemii morza są ciekawie ilustrowane przykładami oddziaływania tych czynników na organizmy morskie. Co jeszcze wyróżnia tę pracę, to spojrzenie holistyczne, przejawiające się tym, że przedstawiane zjawiska rozpatrywane są w szerokim kontekście funkcjonowania całej biosfery Ziemi. Autorzy dostrzegają i zwracają uwagę czytelnika na pozornie

odległe, pośrednie powiązania różnych zjawisk ze sobą. Środowisko morskie widzą w ujęciu dynamicznym, wywodząc dzisiejszy jego stan z przeszłości geologicznej i szkicując (w miarę ograniczonych jeszcze możliwości prognostycznych współczesnej oceanologii) hipotetyczne scenariusze na przyszłość. Obok sił czysto przyrodniczych autorzy uwzględniają rolę czynnika ludzkiego, w coraz większym stopniu oddziałującego na biosferę w wymiarze globalnym. Warto podkreślić, że wiele z prezentowanych w pracy faktów i teorii stanowi najnowsze osiągnięcia światowej oceanologii, w ograniczonym tylko stopniu dostępne czytelnikowi polskojęzycznemu. Dzięki nim właśnie niektóre fragmenty pracy mają wręcz sensoryjny charakter.”

ISBN 83-231-2063-3
ISBN 978-83-231-2063-6

Recenzenci

Jan Marcin Węstawski

Zbigniew Witek

Projekt okładki

Tomasz Klejna

Redaktor

Iwona Wakarecy

ISBN 978-83-231-2063-6

ISBN 83-231-2063-3

Na okładce wykorzystano zdjęcie satelitarne cyklonu „Katrina” © NOAA

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2006

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

ul. Gagarina 39, 87-100 Toruń

tel.: (0 56) 611 42 95, fax: 611 47 05

dwyd@uni.torun.pl

Dystrybucja: Biuro Promocji, ul. Reja 25, 87-100 Toruń

tel./fax: (0 56) 611 42 38, books@umk.pl

www.wydawnictwo.uni.torun.pl

Wydanie pierwsze. Nakład 200 egz.

Łamanie: Tako, Toruń, tel./fax (0 56) 657 53 21

e-mail: tako@tako.biz.pl

Druk: Zakład Usług Poligraficznych Druk-Tor

ul. Nieszawska 33, 87-100 Toruń

Spis treści

Od autorów	9
1. Ekologia a ochrona mórz	13
2. Oceany i morza – Wszechocean	18
3. Masy wodne – właściwości fizyczne i chemiczne	21
3.1. Budowa i właściwości cząsteczek wody	21
3.2. Powstanie wody na Ziemi	24
3.3. Zasoby wód – bilans wodny	26
3.4. Czynniki fizyczne wód morskich	30
3.4.1. Gęstość	30
3.4.2. Lepkość	35
3.4.3. Bioakustyka i hydroakustyka	39
3.4.4. Ciśnienie	44
3.4.5. Światło	45
Pionowe wędrówki zooplanktonu, warstwy „rozpraszające”	52
Szczególne warunki świetlne	56
Barwa wody	57
Światło własne morza	58
3.4.6. Termika wód	61
Termika wód powierzchniowych	62
Pionowy (głębokościowy) rozkład temperatury	65
Temperatura jako czynnik ekologiczny	68
Termika wód a rybołówstwo	78
Lód morski	81
Połyńce – oazy życia wśród lodów	83
Wykorzystanie termiki wód oceanicznych	84

3.5. Hydrochemia mórz	84
3.5.1. Zasolenie	84
Pochodzenie zasolenia	84
Definiowanie zasolenia	86
Zasolenie morskich wód powierzchniowych	89
Pionowe rozmieszczenie zasolenia, haloklina	91
Klasyfikacje zasoleniowe mórz	95
Makroelementy: wapń i siarka	96
Mikroelementy, biogeny	98
Skutki nadmiernego spływu biogenów	108
Metale ciężkie, biokumulacja	110
Radionuklidy (nuklidy, izotopy)	111
3.5.2. Konsekwencje zasolenia wód morskich	112
3.5.3. Materia organiczna	118
3.5.4. Gazy	121
Pęcherzyki gazów	122
Gazy rozpuszczone w wodzie	124
3.5.5. Eksploatacja zasobów mineralnych z wody morskiej	136
3.6. Dynamika morza	137
3.6.1. Falowanie wiatrowe	138
Huragany	143
Wpływ falowania na brzeg	147
Wpływ falowania na organizmy morskie	149
Hydrochemiczne skutki falowania	152
3.6.2. Fale sejsmiczne – tsunami	153
3.6.3. Inne rodzaje falowania	158
3.6.4. Pływy	158
Biologiczne i ekologiczne skutki oddziaływania pływów	162
3.6.5. Główne powierzchniowe prądy oceaniczne, fronty hydrologiczne	166
Hydrologiczne i biologiczne skutki prądów powierzchniowych	174
Cyrkulacja estuaryjna	178
Biologiczne znaczenie prądów powierzchniowych	181
Prądy podpowierzchniowe i głębinowe	183
Wir	184
Cyrkulacja termohalinowa	185
3.6.6. Cyrkulacja pionowa – upwelling	188
3.6.7. Wykorzystanie dynamiki wód	192

---

4. Łoże oceaniczne i pokrywa osadowa	195
4.1. Topografia mórz i lądów, wędrówka kontynentów	195
4.2. Łoże oceaniczne	202
4.3. Podstawowe formy dna	211
4.4. Osady oceaniczne	216
Osady litogeniczne (terygeniczne)	218
Gastrolity, biotransport	220
Osady biogeniczne	221
Osady hydrogeniczne	223
Osady poligeniczne („wielopochodzeniowe”)	229
5. Oceaniczne surowce mineralne i ich eksploatacja	232
5.1. Surowcowe zasoby naturalne Wszechocanu	232
5.2. Zagrożenia eksploatacji kopalin dla środowiska i życia morskiego ...	235
5.3. Prawo morza	241
Krótka historia prawa morza	242
6. Wszechocan a lokalny i globalny klimat	247
6.1. Zaburzenia klimatyczne – interakcje ocean↔atmosfera	247
6.2. Wymiana energii atmosfera↔Wszechocan	253
6.3. Efekt cieplarniany [EC]	255
6.4. Wszechocan w kształtowaniu klimatu globalnego	261
6.4.1. Rola Wszechocanu w hamowaniu efektu cieplarnianego.	261
6.4.2. Powierzchniowa cyrkulacja oceaniczna w kształtowaniu klimatu	266
Prąd Zatokowy (Golfstrom) – „kaloryfer” Europy	269
Oscylacje Północnego Atlantyku	270
Oscylacja Południowa – El Niño	272
Biologiczne skutki El Niño	277
6.4.3. Wielki Oceaniczny Transporter a katastrofa klimatyczna Ziemi	282
Bibliografia	288
Indeks rzeczowy	294